

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ID 12789

Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
доктору історичних наук, професору
ХАРУКУ Андрію Івановичу
вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів-26, 79026

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію здобувача наукового ступеню "доктор філософії" ОНИЩУКА Олександра Сергійовича на тему "Приватні військові компанії як засіб реалізації зовнішньої політики Російської Федерації (1992–2023)", подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Актуальність теми дисертації. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі недержавних збройних сил у сучасних міжнародних відносинах та воєнних конфліктах кінця XX – початку XXI ст. Приватні військові компанії (ПВК) стали важливим інструментом реалізації зовнішньої політики держав, що дозволяє поєднувати воєнну силу з політичною гнучкістю, правовою невизначеністю та інформаційною прихованістю. В історичній науці досі недостатньо систематизовано досвід використання ПВК як складової державної політики, особливо в авторитарних режимах, де вони виконують функцію неформального продовження збройних сил.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах російсько-української війни, де приватні військові компанії Російської Федерації (РФ) стали одним із ключових інструментів ведення гібридної війни, прикриття прямої військової участі РФ, дестабілізації безпекового середовища та порушення норм міжнародного гуманітарного права. Аналіз участі російських ПВК у війні проти України дозволяє глибше зрозуміти механізми реалізації агресивної зовнішньої політики РФ та трансформацію сучасних форм збройного протистояння.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами Національної академії та кафедр. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних завдань та напрямів, визначених у "Концепції воєнної історії України" (затверджена Міністром оборони України 08.12.2017), Наказі Генерального штабу Збройних Сил України від 29.03.2017 № 109 "Про затвердження Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України" та "Доктрині з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України" (затверджена Головнокомандувачем / начальником Генерального штабу

Збройних Сил України 07.10.2020)¹. Робота відповідає плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (бібліотеки дсх НАСВ: вх. №1234 від 12.02.2025; вх. №8585 від 01.12.2025). Зокрема рукопис пов'язаний з науковим завданням "Розвиток теоретичних основ воєнно-історичної науки". Дисертація виконана в межах наукового оперативного завдання "Досвід ведення бойових дій в особливих умовах урбанізованої місцевості", що виконувалося кафедрою історії війн і воєнного мистецтва Національного університету оборони України на доручення Центрального воєнно-наукового управління Генерального штабу Збройних Сил України від березня 2023 р. (інв. НУОУ від 12.07.2023 № 12381).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів підтверджується вирішенням нових наукових завдань щодо визначення переліку, ролі та місця приватних компаній та їх історичного значення в реалізації зовнішньої політики офіційного Кремля у визначений хронологічний період, самостійним отриманням наукових результатів і формулюванням висновків. Підтвердженням особистого внеску здобувача є акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Житомирському військовому інституті імені С.П.Корольова, Національному університеті оборони України (розміщені у додатках до рукопису). Інформація щодо особливостей комплектування, підготовки і тактики підрозділів російської ПВК "Вагнер" під час широкомасштабної агресії Росії проти України у 2022–2023 рр., зокрема у боях за міста Соледар і Бахмут включено до вищезазначеного наукового оперативного завдання "Досвід ведення бойових дій в особливих умовах урбанізованої місцевості".

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Достовірність основних результатів дисертації підтверджується:

- їх апробацією на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, публікаціями у наукових виданнях (12 позицій зазначено у "Списку публікацій здобувача за темою дисертації" наданого на рецензування рукопису);
- вірною інтерпретацією керівних документів, довідників, польових і методичних посібників (настанов) Збройних сил України щодо питань застосування недержавних збройних акторів;
- кореляцією наукових позицій та висновків з результатами наукових пошуків інших авторів (в іншому випадку наведено належне обґрунтування міркувань здобувача);
- широким використанням методів та принципів історичних досліджень;

¹ Збірник документів з організації та проведення воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України: за загальною редакцією С.Є. Талаура К.: НУОУ, 2025, 228 с.

- перехресним аналізом джерел інформації.

Вірним та обґрунтованим виглядає вибір автором трансдисциплінарного підходу для повного та якісного вирішення обраного наукового завдання.

Зміст дисертації повністю відповідає поставленій меті та завданням. Усі задекларовані наукові результати, включаючи авторську періодизацію та виявлені тенденції розвитку недержавних військових суб'єктів, викладені у тексті роботи аргументовано та підкріплені належною джерельною базою, що свідчить про високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукового доробку здобувача.

Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру. Попри значну кількість окремих публікацій щодо створення та функціонування ПВК, поставлене ОНИЩУКОМ С.О. наукове завдання воєнно-історичною наукою в рамках дисертаційного дослідження (як презентованої теми, так і визначених хронологічних рамках) раніше не розглядалось. У дисертаційному дослідженні здобувач зосередився на виявленні нових можливостей застосування відомих знань, поглибленні існуючих способів пояснення відомих ідей у винесених на захист положеннях, самостійному усвідомленні подій і фактів, осмисленні керівних документів з точки зору сучасних реалій. У сукупності це дало їй можливість виявити прогалини у дослідженнях попередників та комплексно розкрити відмінності одержаних результатів від відомих раніше.

Наукову новизну одержаних результатів засвідчують наступні найбільш значущі наукові положення, що винесені на захист:

- уперше в українській історичній науці здійснено комплексний аналіз приватних військових компаній Російської Федерації як системного інструменту її зовнішньої політики у 1992–2023 рр.;

- запропоновано авторську періодизацію створення та розвитку приватних військових компаній (ПВК) у Російській Федерації на основі трансформації їхніх зовнішньополітичних завдань, встановлено ключові тенденції їхнього функціонування, а також комплексно розкрито особливості організації, озброєння, підготовки та тактики застосування цих формувань під час війни в Україні у 2014–2023 роках;

- уточнено зміст поняття "приватна військова компанія" та перелік російських ПВК;

- удосконалено: дослідження джерельної бази та методологічної основи, що стосуються вивчення приватних військових компаній сучасності, зокрема тих, які ідентифікують свою приналежність до Росії;

- нового рівня дослідження набули проблеми: дослідження завдань та специфіки суб'єктів надання воєнних послуг, особливості нормативно-правового регулювання їх функціонування.

Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових

фахових виданнях, зарахованих за темою дисертації та перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Представлена дисертаційна робота відзначається логічною завершеністю та системним підходом до розкриття заявленої теми. Основні наукові положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що виносяться на захист, знайшли своє повне та всебічне відображення у публікаціях автора – 3 монографіях та 3 наукових статтях (2 – у фахових збірниках наукових праць України, віднесених до категорії "Б", 1 – у збірнику, що індексується у міжнародній наукометричній базі Web of Science (категорія "А").

В презентованій роботі з наукових публікацій, виконаних у співавторстві, використано лише ті ідеї та позиції, що є результатом особистої праці здобувачки. Основні із них презентовані у дисертаційному дослідженні.

У доробку автора не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних. Усі ідейні та текстові запозичення, фактичні відомості та результати досліджень інших авторів супроводжуються належним чином оформленими посиланнями на першоджерела.

Наукове значення та практична цінність виконаного дослідження.

Теоретичне значення дослідження, на нашу думку, полягає в:

- розширенні уявлень історичної науки про недержавних збройних акторів як суб'єктів міжнародної політики;
- поглибленні теоретичних підходів до вивчення гібридних війн, проксі-конфліктів та неформальних механізмів воєнної експансії;
- уточненні понятійного апарату щодо приватних військових компаній у контексті авторитарних держав;
- формуванні історико-аналітичної основи для подальших міждисциплінарних досліджень у сфері безпеки та оборони.

Практичне значення дослідження для історичної науки та освіти. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані:

- у підготовці навчальних курсів з воєнної історії, історії міжнародних відносин, гібридних війн;
- під час написання підручників, навчальних посібників та методичних матеріалів;
- у науково-дослідній роботі з проблем сучасних воєн і конфліктів.

Практичне значення дослідження для Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Результати дослідження мають прикладне значення для:

- підготовки офіцерських кадрів у частині розуміння ролі ПВК в сучасних війнах;
- удосконалення навчальних програм з історії війн та воєнного мистецтва;
- формування у курсантів та слухачів критичного бачення гібридних загроз, що походять від Російської Федерації;
- використання в аналітичній та науково-методичній роботі НАСВ.

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації.

У вступній частині роботи належним чином розкриті всі необхідні компоненти. Насамперед – це обґрунтування актуальності теми дослідження, чітко визначений автором його об'єкт і предмет, мета та завдання, які необхідно розв'язати для її реалізації, методи дослідження, хронологічні межі роботи, її наукова новизна та практичне значення. Окрім цього, здобувач навів відомості стосовно публікацій та апробації роботи.

Перший розділ "Історіографія, джерельна база та методи дослідження" має принципове значення для всієї роботи, оскільки формує науково-методологічний фундамент дослідження. Автор продемонстровано обізнаність із сучасним станом вітчизняної та зарубіжної історіографії проблеми приватних військових компаній, а також здійснено обґрунтований добір джерельної бази.

Другий розділ "Передумови створення та діяльність приватних військових компаній Російської Федерації (1992–2013)" є важливим для розуміння генези російських ПВК та логіки їх подальшого використання. Автор переконливо показує зв'язок між трансформацією пострадянських силових структур і формуванням неформальних збройних інструментів впливу РФ.

Третій розділ "Використання Російською Федерацією приватних військових компаній у Сирії та країнах Африки" має значну аналітичну цінність, оскільки розкриває екстериторіальний вимір діяльності російських ПВК та демонструє їх роль у реалізації зовнішньополітичних і економічних інтересів РФ. Автор аргументовано показує, що ці питання є складовими єдиної воєнно-політичної стратегії.

Розділ 4 "Участь приватних військових компаній Російської Федерації у війні в Україні (2014–2023)" в сучасних обставинах є ключовим у контексті всієї дисертації та має високу наукову й суспільну значущість. Автор ґрунтовно розкриває роль ПВК у гібридній агресії РФ проти України, показуючи їх як інструмент прихованої ескалації та порушення міжнародного права.

Структурна побудова роботи є логічною і визначається метою і завданнями дослідження. Дисертація складається з анотацій (українською та англійською мовами), вступу, переліку умовних скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури та додатків. Обсяг і глибина виконаного дослідження цілком достатні для обґрунтування наукових висновків, положень і рекомендацій, що виносяться на захист. Винесені на захист основні положення підтверджені і відповідають заявленій темі. Висновки за результатами дослідження логічно пов'язані з об'єктом та предметом дослідження, вичерпно аргументують виконані завдання та підтверджують досягнення поставленої мети. В них чітко сформульовані констатуюча та конструктивна частини.

Зв'язок освітньо-наукової програми, яку засвоїв здобувач та рівня її засвоєння з темою дисертаційного дослідження та виявленими у роботі недоліками. Відповідно до академічної довідки, здобувач ОНИЩУК Олександр Сергійович успішно виконав навчальний план з обсягом навчальних дисциплін 60 кредитів (за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою), що відповідає Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. За результатами складання іспитів середній бал успішності здобувача за освітніми компонентами складає 5,0. Високий рівень оволодіння дисертантом навчальним матеріалом дозволив йому на належному рівні започатковувати, планувати, реалізовувати та коригувати послідовний процес ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності; послуговуватись академічною українською та іноземною мовами у професійній діяльності та дослідженнях; набути та використовувати навички усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження; застосовувати сучасні інформаційні технології у науковій діяльності. З метою набуття практичних навичок Оніщук О.С. активно брав участь у публічних семінарах (обговореннях) на кафедрі гуманітарних наук та історії Інституту морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, під час яких звітував про хід своїх індивідуальних дослідницьких проєктів та здобутків.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу О. ОНИЩУКА, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, використаний методологічний інструментарій, історіографічну та джерельну базу, доцільно виокремити низку дискусійних положень та зауважень:

1. Можливі напрями уточнення:

- розширити аналіз іноземних досліджень, присвячених ПВК як інструменту державної політики.
- уточнення персонального та організаційного зв'язку ПВК з російськими силовими елітами.

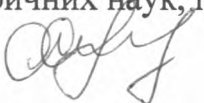
2. У подальших дослідженнях доцільно: розширити джерельну базу за рахунок матеріалів міжнародних місій і правозахисних організацій.

3. Визнаючи наявність факту підтвердження практичного значення отриманих результатів актами впровадження вищих військових навчальних закладах, зазначимо, що поширення кола імплементації отриманих висновків у військових частинах різних силових структур та наукових організаціях України, забезпечило б більшу популяризацію найважливіших результатів дослідження.

Загалом структура дисертації є логічною та послідовною, а кожен розділ виконує чітко визначену наукову функцію. Запропоновані напрями розширення та уточнення мають рекомендаційний характер і можуть бути використані дисертантом для подальшого поглиблення дослідження без зміни його концептуальних засад.

Висновок про дисертацію в цілому та її відповідність встановленим вимогам. Аналіз дисертації, анотації та опублікованих праць дає підставу зробити висновок, що дослідження Олександра Сергійовича ОНИЩУКА "Приватні військові компанії як засіб реалізації зовнішньої політики Російської Федерації (1992–2023)" виконане на належному науково-теоретичному рівні, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для історичної науки та практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. "Про затвердження вимог до оформлення дисертації" (зі змінами), "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії" (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. зі змінами), а її автор ОНИЩУК Олександр Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія, галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Рецензент:

начальник кафедри історії
інститут психологічної підтримки персоналу
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
доктор історичних наук, професор
полковник Олесья КУЦЬКА
06.05.2026